

Expeditie Spitsbergen

Frank von Hebel

Expeditie Spitsbergen

OOGGETUIGENVERSLAG VAN
KLIMAATVERANDERING

Noordboek

I'm dreaming of a white christmas

(Irving Berlin, 1940)

Inhoud

Inleiding	7
De aankomst	13
Een bord te ver	17
Zeeziek	25
Oh ja, ijsberen	52
Heen en weer	64
Land in zicht	79
Terug op Kapp Lee	94
Een verdronken archief	116
Een wit kadaver	133
Een vrouw in de wildernis	149
Even stil zijn	155
De toren van Jouke Prop	164
Nawoord Maarten Loonen	183
Dank	187
Bibliografie	189
Deelnemers SEES-expeditie 2022	193
Beeldverantwoording	198
Colofon	199

De route die het expeditie­schip Ortelius aflegt tijdens de tweede SEES­expeditie.

Inleiding

Of ik het zie zitten om mee te gaan op een wetenschappelijke expeditie naar Spitsbergen. Op een schip. ‘Tuurlijk,’ zeg ik. ‘Lijkt me geweldig.’ Maar ik denk: ‘Shiiiiiiiit, een schip.’

Het Arctisch Centrum van de Rijksuniversiteit Groningen organiseert van 13 tot en met 22 juli 2022 de tweede SEES-expeditie (Scientific Expedition Edgeøya Spitsbergen), een wetenschappelijke expeditie naar Spitsbergen, het snelst opwarmende gebied ter wereld.

Overal op aarde stijgt de temperatuur, maar het arctische gebied is wat de opwarming betreft de absolute koploper. Een belangrijke oorzaak is het zogeheten albedo-effect. Dit klinkt als een influencer van Italiaanse komaf, maar in werkelijkheid wordt hiermee de versterkte opwarming door een afname in de reflectiviteit van het aardoppervlak bedoeld. Sneeuw en ijs weerkaatsen veel meer zonlicht, tot wel 80 procent, dan water en land, die ongeveer 10 procent voor hun rekening nemen.

De opwarming door broeikasgassen leidt tot het smelten van zee-ijs en sneeuw. Hierdoor wordt het oppervlak een beetje donkerder en slaat het meer zonlicht op. Door de stijgende temperatuur verdwijnt nog meer ijs en sneeuw, waardoor het oppervlak nog donkerder wordt. Dit proces wordt de albedo-terugkoppeling genoemd; samen met andere mechanismen versterkt het de opwarming van het noordpoolgebied.

De wereldgemiddelde temperatuur is nu ruim 1,2 graden hoger dan in de periode 1850-1900, toen de industrialisatie echt op stoom kwam. De zomer van 2023 heeft de twijfelachtige eer de warmste ooit te zijn geweest in het noordpoolgebied, stelde de Amerikaanse National Oceanic and Atmospheric Administration vast. Ruim een graad lijkt niet alarmerend veel, maar volgens de mensen die ervoor hebben doorgeleerd, is naleving van het Klimaatakkoord van Parijs (2020), waarbij onder meer is afgesproken de stijging van het kwik beneden de 1,5 graden te houden, toch echt ten faveure van de mensheid. Niemand zit te wachten op zeespiegelstijging, lange periodes van droogte en hitte, extreem veel neerslag, overstromingen, hongersnoden en ziektes. Omdat er op Edgeøya, een onbewoond eiland in het oosten van de archipel Spitsbergen, geen mensen wonen, is het een ideaal laboratorium om de effecten van klimaatveranderingen eens goed onder de loep te nemen.

Nog even dreigt door chaos op Schiphol en stakende SAS-piloten het gros van de onderzoekers en passagiers niet op tijd te komen. Maar uiteindelijk is op de dag van vertrek nagenoeg iedereen bepakt en bezakt aan boord.

Vijftig wetenschappers uit binnen- en buitenland en dertig welwillende burgers die als vrijwilligers onder de noemer 'Arctic Academy' de wetenschappers bij hun onderzoeken zullen steunen, lopen op 13 juli 2022 over de loopbrug van het 90 meter lange expeditiechip *Ortelius* in de haven van Longyearbyen, het bestuurlijk centrum van Spitsbergen.

De uitnodiging van expeditieleider Maarten Loonen, ecooloog bij het Arctisch Centrum, om mee te gaan met de zogeheten SEES-expeditie is alweer twee jaar oud. Maar ja, corona. Het virus zag er overigens geen been in ook tijdens deze expeditie bikkelhard toe te slaan.

Het wordt de tweede SEES-expeditie naar Spitsbergen, dat de Noren overigens onverbiddeijk én officieel tot Svalbard hebben omgedoopt; de eerste expeditie vond plaats in 2015.

Het doel van de expeditie: op Spitsbergen de schrikbarende gevolgen van de klimaatverandering vastleggen. De wetenschappers onderzoeken de vegetatie, het water, de lucht, de dieren en de historie van Edgeøa, een van de meest ontoegankelijke delen van Spitsbergen, dat alleen met een schip te bereiken is.

En ja, het lijkt me fantastisch om mee te gaan. En ja, ik voel me verveerd. En nee, niet omdat ik klimaatopwarming nou zo belangrijk vind. Ik ontken absoluut het probleem niet en geloof de deskundigen op hun woord als ze zeggen dat we bij onveranderd gedrag en beleid onstuitbaar als lemmingen richting de afgrond stormen. Daarvoor hoef ik niet zo nodig naar Spitsbergen, dat snap ik zo ook wel. En uiteraard heb ik wel andere dingen aan mijn hoofd dan de klimaatverandering. Gezin, werk, boeken schrijven en de moeite die het kost om deze volgorde aan te houden (en waarin ik nogal eens jammerlijk faal). Kortom het leven, zo u wil. Ja, heel erg dat die gletsjers verdwijnen, maar die zijn in de wijk waarin ik woon toch al zeldzaam. Die natuur redt zich wel, de natuur komt die klap heus wel te boven. Net zoals 66 miljoen jaar geleden, toen bij Yucatán een fikse komeet insloeg die hoogstwaarschijnlijk verantwoordelijk was voor het uitsterven van de dinosauriërs. De natuur krabbelde weer overeind en dat zal ook nu wel weer gebeuren. Het is alleen de vraag of wij – net als de dinosauriërs – er dan nog zijn.

Dus die klimaatverandering dat lost zich vast wel op, maar waar ik me nu écht zorgen over maak is dat schip ... Want ziet u, de vaste wal en ik zijn nogal aan elkaar gehecht, hoewel de liefde nogal van één kant komt. In naam der krant – *Dagblad van het Noorden* – bonkte ik in een Zodiac van Greenpeace over een onstuimige Waddenzee, sprong ik van 4 kilometer hoogte uit een Hercules-vliegtuig en maakte ik een duikvlucht in de Uiver, het oude lijntoestel waarmee de KLM naar toenmalig Nederlands-Indië vloog. En in alle gevallen dacht mijn maag: bekijk het maar. Het vooruitzicht om tien dagen voor pampus in een kajuit te liggen, trekt me daarom niet bijzonder aan.

Lang verhaal kort: achteraf viel het allemaal reuze mee, mede dankzij een fijne overdosis tabletten tegen zeeziekte. Ik sjouwde over de toendra, zag een 'stervende' gletsjer, leerde over oude nazi-weerstations, een Russisch spookdorp, en Nederlandse walvisstations. Ik keek mee over de schouder van archeologen en ruimde plastic – ja, ook daar – van de stranden.

Gelukkig maar, want wat is Spitsbergen een surrealistisch mooi land, met fonkelende gletsjers, ruige toendra en kaalgeschraapte heuvels. En ijsberen. Heel veel ijsberen. En die mochten ab-so-luut niet worden gestoord. Het devies luidde: ijsbeer aan land, wij aan boord. Gezien de grote ijsberenpopulatie was het af en toe nog een hele toer voor de leiding om ervoor te zorgen dat wetenschappers en toeristen voet aan wal konden zetten.

Ik moet bekennen dat ik enigszins begrip had voor de lichte twijfel over dit berenbeleid van de ietwat oudere poolveteraan Ko de

Korte (1943), die ook meereisde. Hij vertelde hoe hij in de jaren zestig doodleuk met zijn kameraden achter ijsberen aanrende om ze in naam der wetenschap te verdoven, iets dat het onderzoeken van deze dieren aanzienlijk vereenvoudigde.

Overigens, de enige beer die ik tijdens deze expeditie zag, openbaarde zich als een wit pluusje in mijn verrekijker. Walvissen? Ik hoopte op een walvisstaart à la Moby Dick, maar ik moest genoegen nemen met een straaltje water dat een walvis ergens in de verte bijna achteloos omhoogspoot. Geen nood, walrussen en rendieren genoeg.

En dan die landschappen, die natuur. Die allesverpletterende mooie en 4G-loze natuur. Dan bedoel ik geen natuur zoals die in Nederland, met drie borden die je feilloos de weg wijzen naar gereconstrueerd bos, wc en het dichtstbijzijnde kopje koffie. Nee, natuur die de indruk wekt alsof ze er al sinds het begin der schepping onverschillig majes-

tueus ligt te zijn. Deze aanblik liet me nou niet bepaald onberoerd. Zou dit ooit verdwijnen? Vast, maar dat is nog geen reden om dat proces te versnellen.

Dus deze inleiding eindig ik – met een enorme berg boter op mijn hoofd – met een dringend advies: ga niet naar Spitsbergen. Pardon, Svalbard. Het is er te mooi.

De aankomst (11 juli 2022)

Daar ligt Spitsbergen. Het raampje in het wit-rode vliegtuig van Norwegian Airlines biedt een onbekommerd en keurig omlijst uitzicht op de Noordelijke IJszee en de met sneeuw bepoederde bergen. Niet dat ik er heel veel van meekrijg. Mijn buurman blijkt niet alleen een aardige Amerikaan met een afgrijselijk accent te zijn maar ook een enthousiast fotograaf. Ik had eerder zijn enorme lens ter grootte van een mortier opgemerkt en moest zo nodig vragen of hij een professionele fotograaf was. Het leek onbeleefd om dat niet te doen.

‘Nee, ik ben arts.’

‘Juist, u bent dus een amateur?’

Och, wat sprak ik amateur toch goed uit. Emmetsjur. Maar hij krijgt een gepijnigde blik in de ogen.

‘Nou, dat dekt de lading ook niet helemaal.’

‘U wordt er dus voor betaald?’

Hij zwijgt. Ook een antwoord.

‘Aha!’ Ik krijg een ingeving.

‘U bent een toegewijde fotograaf?’

Ik benadruk ‘toegewijd’. Mooi woord, helemaal in het Engels (dedicated). Vindt hij blijkbaar ook, want hij lacht verheugd.

‘Toegewijd, dat is het.’

Een bombardement aan foto's is mijn beloning, want hij is met zijn fotogezelschap al vaak op Spitsbergen geweest. Hij drukt in een hoog tempo op een van de knopjes van de camera en op de display verschijnen in haarscherpe pixels de flora en fauna van Spitsbergen.

Een meeuw waar iets bijzonders mee was.

Klik.

Een vos, maar dan een witte. Ik knik, inderdaad, heel mooi.

Klik.

Een walrus. Ja, ook heel mooi. Groot ook.

Klik.

Een ijsbeer van een hoog knuffelniveau. Gevaarlijke dieren, hè?

Klik.

Afijn, Spitsbergen dus. Ik heb het gered. Ik kreeg er die ochtend toch een hard hoofd in nadat ik me vertwijfeld in de mierenkolonie mengde die Schiphol bestormde. De luchthaven vormde een fraai decor voor afgelaste vluchten, hoog opgestapelde koffers en lange rijen mensen die vanwege het personeelstekort op het vliegveld een centimeter per uur vooruit kropen. Ik verlangde hevig naar een lockdown.

Maar voor mij en mijn eveneens in hemelsblauwe expeditiejassen gehulde reisgenoten die dezelfde vlucht hadden, verliep de reis relatief vrij soepel. Volgens schema vloog ik – na een overstap in het al even chaotische Oslo – hoog boven de Barentszee, die Spitsbergen van Noorwegen scheidt. Dit was het dus, daar lag Spitsbergen. De ontdekking van Willem Barentsz en het graf van Roald Amundsen waren de afgelopen twee jaar zelden uit mijn gedachten geweest. Ik had ernaar verlangd, maar tegelijk vond ik het uitstel van de reis door covid niet bepaald onprettig. De reden meet 90 meter lang en 17 meter breed: het expeditieschip *Ortelius*. Nou ja, eigenlijk is het dat natte, zoute spul dat de *Ortelius* misselijkmakend heen en weer schommelt: de zee. Mijn evenwichtsorgaan is niet van stabiele make-lij. Oftewel: ik word vrij snel zeeziek. Heel erg zeeziek. Zul je net zien: krijg ik de kans om bijna twee weken op Spitsbergen door te brengen, lig ik voor pampus in mijn kajuit.

Maar zover is het nog niet. Het schip verlaat pas 13 juli de haven van Longyearbyen, thuisbasis van het meest noordelijke tankstation ter wereld, maar ook de plaats waar zich het bestuurlijk centrum van Spitsbergen bevindt. Longyearbyen draagt de naam van de Ameri-

kaanse industrieel John Munro Longyear die er in 1906 de eerste steenkoolmijn begon.

Na de landing brengt een taxi me naar mijn hostel, dat even buiten het dorp ligt. Ik ben erg benieuwd naar Longyearbyen en vraag me na een poosje af waarom we toch steeds over een bedrijventerrein rijden. Maar dat blijkt het dorp zelf te zijn. Alsof een ietwat verveelde stadsarchitect met een blinddoek voor lukraak wat punaises op een plattegrond heeft geprikt om er vervolgens huizen neer te zetten die regelrecht uit het assortiment van IKEA lijken te komen. Pittoresk is anders. De wagen verlaat het dorp en volgt een lange, rechte, door grijze bergen geflankeerde weg. De ontvangst in het hostel is warm. De receptioniste maakt een inheemse indruk. Ze wijst naar mijn voeten.

‘U moet uw schoenen uittrekken.’ Het klinkt niet onvriendelijk maar mijn spieren voelen er na urenlang stilzitten niet veel voor in een nauwe gang die naar voeten ruikt te bukken om de operatie ‘trek je wandelschoenen uit’ te beginnen. Ik knik dus braaf, schrijf me in en til vervolgens – geschoeid – mijn bagage naar mijn kamer: een keurig getimmerd onderkomen. Eenvoudig, maar toch huiselijk. Ik leg mijn boeken – *First Man*, de biografie van Neil Armstrong, en *Maigret en de wijnhandelaar* – op het nachtkastje. Zo wordt de kamer al een beetje van mij. Ik open het raam en alsof een onzichtbare regisseur een teken heeft gegeven, staart een rendier mij recht in het gezicht. Een schilderij met een raam als lijst. Het is officieel: ik ben gearriveerd.

Ik eet de rest van mijn brood op als avondeten, drink nog een kop koffie en kruip in bed. Ik grijp naar Neil Armstrong. Altijd als ik den vreemde verkeer – niet dat ik zo’n ontdekkingsreiziger ben, maar ik tel de vakanties met het gezin ook maar mee – neem ik een boek mee waarin ik kan vluchten en de realiteit op afstand kan houden, al is het maar voor enkele minuten. Maar of Armstrong nou zo’n goede keus is? Ik weet dat ik straks in een verwarmde tweepersoonshut met douche en toilet zal bivakkeren, gepamperd door een – naar later blijkt Filipijnse – bemanning die mij van uitgelezen spijzen voorziet. Arm-

strong is een geharde gevechts- en testpilot die met zijn penis in een slang naar de maan vliegt en in een voertuig van een hoog experimenteel gehalte bivakkeert dat, bevoorraad met gevriesdroogd voedsel, nog net niet van ducttape aan elkaar hangt. En ik zit me al druk te maken over een beetje deining. Misschien had ik toch in *Maigret* moeten beginnen. Met de bedaarde commissaris die in zijn gerieflijke woonkamer in alle rust een grog drinkt – ook al is het dan met een moordenaar – heb ik meer gemeen.

Na enkele bladzijden val ik in slaap. De zon, die ook 's nachts royaal blijft schijnen – door de draaiing van de aarde om de zon en de gekantelde as van onze planeet is het hier in de zomerperiode vanaf medio april 's nachts volop licht – slaagt er niet in de rust te verstoren.

*Longyearbyen in februari. De 'blauwe periode'.
De zon komt pas over een week of twee boven de horizon. ►*

Een bord te ver (12 juli)

Na een ietwat haastig ontbijt start ik de wandeling naar Longyearbyen. Op het eiland zijn vier dorpjes te vinden: Barentsburg, Ny-Ålesund, Pyramiden en Longyearbyen. De laatste is de grootste nederzetting en telt ongeveer 2.500 inwoners. Ik wil onder meer het Svalbard Museum bezoeken en de omgeving verkennen. Ik loop met versnelde pas richting het dorp en kijk uit naar ijsberen. Die zullen zich vol-

Een verlaten kolenmijn in Pyramiden.

gens de plattegrond zelden of nooit in dit gebied wagen, maar je zult net zien dat ik een exemplaar tref dat niet kan kaartlezen. Ik moet even aan Godfried Bomans en zijn verblijf in juli 1971 op Rottumer-